

С. О. Іванов

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.195

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ЯК ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

У статті розглядаються наявні на сьогоднішній момент прогалини та колізії чинного законодавства щодо участі військових частин Збройних Сил України у цивільних відносинах. Доводиться, що військові частини за спрямуванням своєї діяльності є непідприємницькими організаціями і беруть участь у цивільних відносинах у формі установ публічного права.

В статье рассматриваются имеющиеся на сегодняшний момент коллизии действующего законодательства относительно участия воинских частей Вооруженных Сил Украины в гражданских правоотношениях. Отстаивается тезис о том, что воинские части, исходя из направленности своей деятельности, являются некоммерческими организациями и принимают участие в гражданских правоотношениях в форме учреждений публичного права.

Modern collisions and gaps of actual legislation as to the participation of military units of the Armed Forces of Ukraine in civil relations are being in the article. As a result it has been proved that according to the directions military units are not business organizations and take part in civil relations like establishments of public law.

Законодавчо закріплено та науково обґрунтовано [1] необхідність та про передумови участі військових частин у цивільних відносинах. Крім цього, вченими наведені аргументи, щодо наявної за нинішніх умов потреби у визнанні за військовими частинами правового статусу юридичної особи публічного права [1, с. 3].

Однак, незважаючи на ряд проведених науковцями досліджень щодо деяких різновидів організаційно-правових форм юридичних осіб публічного права (наприклад, дослідження Є. В. Булатова щодо правового статусу установ; П. В. Нестеренко щодо вищих навчальних закладів та інші) загалом та військових частин (В. Й. Кіселя [1]) зокрема, щодо останніх на практиці виникає значна кількість не врегульованих або врегульованих суперечливо положень. Наприклад, актуальним за результатами досліджень змісту військового законодавства та судової практики постає питання про організаційно-правову форму військових частин та про їх місце серед інших юридичних осіб. Правозастосовча практика щодо цього не завжди є усталеною і такою, яка б адекватно відображала вірне співвідношення спеціального (військового) та загального (цивільного) законодавства у сфері участі військових частин у цивільних відносинах. Так, відомі ситуації, коли органи військової прокуратури відповідно до п. 2 ст. 121 Конституції України [3], ст. 2 Господарського процесуального кодексу України [4] та ст. 361 Закону України "Про прокуратуру" [5] здійснюють представництво інтересів держави в особі військової частини, як суб'єкта публічного права, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах за умов, коли суди не висловили заперечення щодо правильності визначення прокурором суб'єкта права, на який державою покладено обов'язок щодо здійснення конкретних функцій у правовідносинах, пов'язаних із захистом інтересів держави (див. напр. постанову Вищого господарського суду України від 21 червня 2006 р. № 24/382 [6]) та випадки, коли суди з'ясовують, що прокурором пред'явлено позов не в інтересах держави, а в інтересах певної військової частини, яка у спірних

© Іванов С.О., 2009.

правовідносинах виступала як окремий суб'єкт правовідносин і повинна самостійно здійснювати захист своїх прав. В останньому випадку суди повертають заяву без розгляду (див. напр.: Постанову Вищого господарського суду України від 14 червня 2006 р., № 05-6-26/784 [7]).

Наявність такої проблематики обумовлено тим, що ЦК України нині своїм змістом не охоплює питання участі в цивільних відносинах тих суб'єктів права, яких цей закон визначає юридичними особами публічного права (відповідно до ст. 81 ЦК України). Перенесення вирішення питань цивільно-правового статусу юридичних осіб публічного права у сферу публічного законодавства створює передумови для виникнення відповідних прогалин (коли ЦК України “не виконує належної регулятивної функції” [8, с. 170]) та колізій. Це обумовлено тим, що, по-перше, у сфері публічного права акценти зміщено на зовсім інші властивості, сторони діяльності суб'єктів права, ніж у цивільному, так як учасники у сфері публічно-правових відносин розглядаються не як організаційно відокремлені утворення, а як суб'єкти з відповідними владними повноваженнями — ч. 1 та ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України [9]. У сфері публічно-правових відносин основоположне значення має класифікація осіб не на фізичні або юридичні, а на індивідуальні та колективні суб'єкти адміністративного права [10, с. 298] і встановлення правосуб'єктності цих осіб ніяк не пов'язана з їх майновою відокремленістю і самостійною майновою відповідальністю [11, с. 10]. По-друге, часто щодо правового статусу певних різновидів юридичних осіб публічного права відповідного законодавства взагалі немає (наприклад, щодо установ, які створені державою) або це питання врегульовано із суперечностями (наприклад, норми ГК України та ЦК України щодо організаційно-правових форм юридичних осіб; речових прав на майно).

Окресленню організаційно-правової форми військових частин та виробленню рекомендацій по удосконаленню законодавства щодо процесу участі військових частин у цивільних відносинах присвячена ця стаття.

З урахуванням наведених у ст.ст. 84-85 ЦК України ознак підприємницьких та непідприємницьких товариств (ці ознаки повинні мати загальний характер і поширюватися на всі юридичні особи) можна стверджувати, що військові частини за спрямуванням своєї діяльності є непідприємницькими організаціями. У змісті закріплених законодавством (ст. 1 Закону України “Про Збройні Сили України” [12]) функціональних повноважень Збройних Сил України не передбачено можливість реалізації військовими частинами підприємницької діяльності. Закріплена у положеннях Закону України “Про Збройні Сили України” [12] та Закону України “Про господарську діяльність у Збройних Силах України” [13] участь військових частин у майнових відносинах з метою одержання додаткових поряд із бюджетним забезпеченням джерел фінансування життєдіяльності, не є підприємницькою діяльністю. Підтвердженням сформуваної тези про неможливість здійснення військовими частинами підприємницької діяльності є наступні факти. Закріплена у законодавстві діяльність військових частин спрямована на одержання додаткових поряд з бюджетним забезпеченням джерел фінансування своєї життєдіяльності, є нетиповою, допоміжною діяльністю і у жодному випадку не може стати самоціллю їхнього створення. Отриманий прибуток цими суб'єктами права не розподіляється між їхніми керівними органами та окремими посадовими особами, а відповідно до законодавства, спрямовується на виконання поставлених перед ними завдань та зараховується до державного бюджету (ст. 8 Закону України “Про господарську діяльність у Збройних Силах України” [13]). У той же час одним із принципів підприємницької діяльності є можливість вільного розпорядження прибутком, який залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом (п. 1 ст. 44 ГК України). Зважаючи на похідний від поставлених завдань характер прибуткової діяльності військових частин, спосіб здійснення останньої залежить від волі їх засновника (зазначені особи уповноваженні здійснювати лише такі види діяльності, які зазначені у переліку видів господарської діяльності, які дозволені військовим частинам [14]). Крім цього, держава, як засновник і власник майна військової частини, уповноважена у випадку порушення встановленого обов'язку щодо прибуткової діяльності без шкоди для основних функцій позбавити права на таку діяльність (ч. 2 ст. 1 Закону України “Про господарську діяльність у Збройних Силах України” [13]). Наведені положення не можна застосовувати до підприємницької діяльності, яка є невід'ємною складовою цивільної правосуб'єктності суб'єкта підприємництва, виступає самостійною діяльністю на власний ризик (ст. 42 ГК України) і повністю залежить від попиту та пропозиції на ринку. Крім цього, суб'єкти підприємництва, виступаючи стороною, яка недодержується вимог закону при вчиненні

правочину, притягуються до майнової відповідальності за принципом відповідальності без вини. Це означає, що особа, яка порушила зобов'язання при виконанні робіт, наданні послуг, звільняється від майнової відповідальності тільки за умови, якщо доведе неможливість належного виконання зобов'язання з причини непереборної сили або умислу кредитора (ст. 1209 ЦК України; п. 6 ст. 10 Закону України “Про захист прав споживачів” [15]). Такі особи несуть відповідальність за свої незаконні дії в умовах ймовірності настання негативних наслідків, у зв'язку із загальним ризиковим характером підприємницької діяльності, адже суб'єкти її здійснення створюються саме з метою надання якісних послуг на ринку. Це є стимулюючим фактором для підвищення рівня підприємництва. Безспірно, що зазначений принцип відповідальності суб'єктів підприємництва не можна застосовувати до учасні військових частин у цивільному обороті, так як останні за будь-яких обставин не мають на меті покращити свій підприємницький потенціал і отримати у конкурентній боротьбі якомога більше прибутків. Нарешті, надання можливості військовим частинам займатися підприємницькою діяльністю призведе до порушення загальновідомого принципу про неможливість суміщення державної служби із підприємництвом (ч. 4 ст. 43 ГК України), до виникнення проблем з оподаткування отриманих доходів. Цим самим були наведені аргументи про те, що військові частини не мають права здійснювати підприємницьку діяльність, а відтак вони не є підприємницькими організаціями. Ця теза є особливо важливою в нинішніх умовах створення у законодавстві засад запобігання та протидії корупції відповідно до Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції” [16], де заборонено використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди, в тому числі шляхом здійснення підприємницької діяльності.

З метою вирішення питання про сутність організаційно-правової форми військових частин слід використати існуючі підходи щодо розуміння поняття “організаційно-правова форма” юридичних осіб. Загалом, виникнення поняття “організаційно-правова форма” пов'язано з ускладненням суспільного життя, що зумовило необхідність існування різних організацій. Законодавець змушений враховувати цю різницю, а відтак встановлювати різні вимоги до різних організацій [17, с. 58].

У цивілістиці розроблено чимало варіантів визначення організаційно-правової форми юридичних осіб [18, с. 7; 19, с. 64]. На нашу думку, об'єднуючою загальною ознакою організаційно-правової форми є те, що це передбачена законом модель організації, яка містить ряд внутрішніх ознак як суб'єкта права і дає змогу розрізняти один різновид юридичних осіб від іншого. До ознак, що характеризують організаційно-правову форму юридичної особи, можна віднести: порядок створення, поставлену мету діяльності організації, склад її засновників, правовий режим майна, установчі документи, механізм управління та несення майнової відповідальності, порядок припинення діяльності. У законодавстві щодо цього закріплюється положення про те, що організаційно-правова форма визначає “характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях організації, порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності” (п. 2.1 Класифікації організаційно-правових форм господарювання [20]).

Історично обумовлено, що юридичні особи утворюються на основі відокремлення майна засновників, без об'єднання їх зусиль у процесі поточної діяльності створеної юридичної особи (установи) або з паралельним об'єднанням зусиль засновників (товариства). Вказані підходи зрештою взяті за основу у ст. 83 ЦК України, де розкривається суть установ та товариств.

Проводячи аналіз історії становлення установи як організаційно-правової форми юридичних осіб, зазначається про її складний і суперечливий характер. Науці відомі твердження вчених про діяльність установ як неюридичних осіб. Зокрема, в дореволюційному цивільному праві термін “установа” використовувався до так званих “несамостійних організацій”, що залежать від казни [21, с. 113-114]. При цьому враховували, що актуальними є представницькі функції установи, однак реальним учасником відносин все ж виступає та особа, чия воля реалізується діями неавтономної організації. Правова сутність нинішньої установи не зазнала змін і полягає у виконанні суворо визначених цілей за рахунок виділеного для цього майна в інтересах певних осіб (дестинаторів) [22, с. 28-29]. Однак вітчизняне законодавство чітко визначає установу як організаційно-правову форму юридичної особи (ст. 83 ЦК України). У науці цивільного права виділено наступні організаційно-майнові ознаки установи. Основою установи є майно, передане їй

засновниками і призначене для задоволення цілей, заради яких створено установу; унітарний устрій (відсутність корпоративних відносин та наявність штату публічних службовців); некомерційний статус; фінансування засновниками повністю або частково [2, с. 3-4]. Більшість із наведених наукових характеристик установи законодавець врахував, закріпивши цільовий характер її діяльності (умови зміни мети установи закріплені у ст. 103 ЦК України), передання майна засновника для досягнення зазначеної мети (ст. 102 ЦК України), відсутність прямого управління засновником створеною установою (ст. 101 ЦК України). Однак наведене у п. 3 ст. 83 ЦК України визначення установи як організаційно-правової форми юридичних осіб не можна використати в тих випадках, коли невідповідна юридична особа створюється для досягнення наперед визначеної мети за рахунок майна засновника (засновників) і останній (останні) мають речові права на майно цієї організації та мають право брати участь в управлінні нею. Йдеться, зокрема, про випадки створення суб'єкта права задля постійної реалізації управлінських, соціально-культурних та інших функцій публічного характеру, засновник якого є власником переданого майна та володіє повноваженнями з координації його діяльності, зокрема, щодо призначення керівника утвореної організації, реорганізації, ліквідації та отримання після припинення її діяльності майна.

Через це, залежно від правової природи мети створення та способу створення установи, можна поділяти на установи приватного права (створені у добровільному порядку фізичними або та юридичними особами приватного права, які спрямовують свою діяльність лише на досягнення реалізації покладеної цими засновниками мети, за рахунок їх майна) та на установи публічного права (створені розпорядчим актом держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади юридичні особи публічного права для виконання управлінських, соціально-культурних та інших функцій публічного характеру, які не є власником переданого засновником майна та фінансуються останнім повністю або частково). Отже, засновниками установ публічного права можуть бути держава та територіальні громади, а дестинаторами є Український народ та територіальні громади. Установа приватного права є організаційно-правовою формою юридичних осіб приватного права; установа публічного права, відповідно, повинна виступати організаційно-правовою формою юридичних осіб публічного права.

Зважаючи на наведені теоретичні підходи щодо сутності організаційно-правової форми установи, можна зробити висновок про те, що військові частини повинні приймати участь у цивільних відносинах у формі установ публічного права. Зокрема, відповідно до чинного законодавства, вказаний суб'єкт права створюється засновником (державою) шляхом виділення частини свого майна (державного майна) для досягнення наперед визначеної мети (визначеної в Конституції України та інших законах).

Відповідно до п. 3 ст. 81 ЦК України організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права не регламентуються цивільним законодавством, а встановлюються в інших законах. На сьогодні цим "іншим" законом виступає ГК України, який серед організацій, заснованих державою виділяє таку організаційно-правову форму, як державне підприємство, що діє на основі державної власності (п. 1 ст. 63 ГК України). Однак, з огляду на суть поставленої для досягнення військовими частинами мети створення, а також способів її досягнення, ці організації не реалізують зазначені види економічної діяльності. Щодо цього необхідно вказати, що в положеннях ГК України (п. 4 ст. 22 ГК України, п. 1 ст. 141 ГК України та в інших) поряд з підприємством згадується організаційно-правова форма державної установи. У той же час сутність цієї організаційно-правової форми в нормах ГК України не розкривається, що свідчить про прогалину в праві з цього питання. Через це розповсюдженими є наукові підходи вчених щодо сутності установ, заснованих державою та територіальними громадами. Наприклад, державними установами, на думку Борисової В. І., є організації, які створені власником (державою) для здійснення функцій некомерційного характеру і фінансуються ним повністю або частково [23, с. 3].

На нашу думку, установи публічного права мають такі специфічні ознаки: утворюються виключно державою; здійснюють функції публічного характеру; мають унітарний склад, так як їх майно сформоване за рахунок держави і остання залишається власником цього майна; мають цільову правоздатність; володіють специфікою виникнення (шляхом прийняття відповідного розпорядчого акту) та припинення своєї діяльності (коли не використовуються такі форми припинення юридичних осіб, як банкрутство, добровільна ліквідація, а засновник-державу у випадках, передбачених законодавством, має право її реорганізувати або ліквідувати); наявність субсидіарної відповідальності

держави за зобов'язаннями цих осіб. Всіма наведеними ознаками володіють військові частини. Актуальність такої форми як установи публічного права обумовлена потребою у виконанні тих цілей і завдань, які не можуть бути реалізовані суб'єктами інших організаційно-правових форм або це виконання для них є економічно невиправданим. Закріплення за військовими частинами організаційно-правової форми установи публічного права створить передумови для введення в цивільний оборот тих учасників, яким необхідно обмежене коло прав зокрема, щодо забезпечення матеріально-технічного наповнення досягнення їхньої мети створення.

У підсумку констатуємо, що закріплені у чинному цивільному законодавстві поняття “товариства” (союзи, об'єднання осіб) та “установи” (об'єднання майна навколо визначеної мети) є організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права. Однак для заповнення наявної нині прогалини у праві щодо установ публічного права (державних установ та комунальних установ) як організаційно-правової форми юридичних осіб та з метою уніфікації регулювання їх правового статусу як учасників цивільних відносин доцільною є розробка норм права щодо сутності та ознак установ публічного права поряд з товариствами та установами приватного права. Установами публічного права пропонується визнавати унітарні організації, що виконують на основі переданого засновником майна визначену Конституцією України та іншими нормативними актами мету свого створення. Змодельоване в ЦК України на загальному рівні визначення установ публічного права повинно стати основою для окреслення специфіки правового статусу цих осіб у законі. Зазначимо, що подібну схему використано в ЦК України щодо юридичних осіб приватного права, коли дається визначення товариства (п. 2 ст. 83 ЦК України) та установи (п. 3 ст. 83 ЦК України), а щодо змісту особливостей правового статусу окремих їх різновидів — робиться посилання на інший закон (п. 2 ст. 85 ЦК України та ч. 2 п. 3 ст. 83 ЦК України відповідно).

Необхідно зазначити, що чинним законодавством, зокрема в Законах України “Про оборону України”, “Про господарську діяльність у Збройних Силах України”, “Про правовий режим майна у Збройних Силах України”, в Положенні про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України військові частини згадуються як організаційна форма, яка поряд з військовими навчальними закладами, установами організаційно утворюють Збройні Сили України. У той же час досліджуючи процедуру участі військових частин у цивільних відносинах на нашу думку форма “військова частина” не є організаційно-правовою формою цивільного права. “Військові частини є особливими утвореннями і їх не можна зараховувати до жодної з відомих законодавству форм” [196, с. 106]. Зазначена форма є публічно-правовою, як організаційно-самостійна бойова й адміністративно-господарська одиниця Збройних Сил України (п. 1.1 Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України [24]). Її сутністю є суто військове наповнення і пов'язується зі збройним захистом національних інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Для цивільних відносин вказана форма має актуальність лише тому, що військова частина визнається публічним правом як окремий суб'єкт права, що у свою чергу є передумовою її самостійної участі у цивільних відносинах. У розвиток наведеної тези слід зазначити, що військові частини під час своєї участі у цивільних відносинах не проявляють якихось специфічних ознак, які виділяють їх від такої організаційно-правової форми, як установи, а точніше установи, створеною державою (установи публічного права). Через це виділені військовим законодавством (див. напр. ст. 3 Закону України “Про Збройні Сили України”) військові частини, військові навчальні заклади, медичні установи, установи та організації, що не належать до видів Збройних Сил України в момент участі у цивільних відносинах слід вважати різновидами установ публічного права, так само, як повні товариства, командитні товариства та інші є різновидами такої організаційно-правової форми як господарське товариство.

Таким чином, у момент участі існуючих організацій Збройних Сил України у цивільних відносинах слід виділяти діяльність установ публічного права (військових частин, навчальних закладів, медичних установ) та казенних підприємств, які знаходяться у віданні Збройних Сил України (державних оборонних підприємств, підприємств військового лісництва, комбінатів побутового обслуговування). Доведено неточність використання поняття “військова частина”, як організаційно-правової форми, зважаючи на те, що вона є публічно правовою категорією і означає організаційно-самостійну бойову й адміністративну одиницю Збройних Сил України, діяльність якої пов'язується зі збройним захистом національних інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Враховуючи сукупність таких ознак військових частин, як наявність виключних

засновницьких прав у державі, цільова спрямованість діяльності на досягнення публічної мети свого створення, унітарний склад структури, постійний взаємозв'язок із засновником-державою щодо наділення майном та здійснення постійного фінансування поточних витрат, наявність речового права у засновника цієї особи — держави на майно, специфіка виникнення та припинення діяльності можна стверджувати, що військові частини слід визнавати установами публічного права. Через це, недоречним є закріплення у чинному законодавстві військової частини як організаційно-правової форми (див. напр. ст. 1 Закону України “Про використання земель оборони” [24]). Не правильним також є встановлення у законах поряд з установами та підприємствами Збройних Сил України такої організаційно-правової форми, як організація Збройних Сил України, адже остання є загальним поняттям. З метою усунення прогалини у праві щодо установ публічного права як організаційно-правової форми юридичних осіб публічного права та з метою уніфікації нормативного регулювання їхнього правового статусу як учасників цивільних відносин доцільною на сьогодні є розробка норм права щодо сутності та ознак установ публічного права поряд із товариствами та установами приватного права. Установами публічного права пропонується визнавати унітарні організації, що виконують закріплену в Конституції України, інших нормативно-правових актах та в прийнятих на їх виконання установчих документах мету свого створення за рахунок переданого засновником майна. Змодельоване в ЦК України на загальному рівні визначення установ публічного права повинно стати основою при окресленні специфіки правового статусу цих осіб у законі.

Список використаних джерел

1. Кісель В. Й. Військові частини як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / В. Й. Кісель — К., 2007. — 19 с.
2. Булатов С. В. Правовий статус установи як учасника господарських відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 “господарське право; господарсько-процесуальне право” / С. В. Булатов. — Донецьк, 2005. — 22 с.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — ст. 141.
4. Господарський процесуальний кодекс України : Прийнятий 6 листопада 1991 р. // ВВР. - 1992. — № 6. — Ст. 56.
5. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 р. // ВВР. — 1991. — № 53. — Ст. 793.
6. Постанова Вищого господарського суду України. Справа від 21.06.2006 р., № 24/382. / [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_1279635.html.
7. Постанова Вищого господарського суду України. Справа від 14.06.2006 р., № 05-6-26/784. [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_1274858.html.
8. Примак В. Д. Законодавча класифікація юридичних осіб у контексті цивільно-правової відповідальності / В. Д. Примак // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії та практики : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 29-30 квітня 2004 року, м. Харків. — К., 2004. — С. 166-175.
9. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. // ВВР. — 2005. — № 35-36, № 37. — Ст. 446.
10. Ромовська З. Українське цивільне право : Загальна частина. Академічний курс : Підручник / З. Ромовська. — К. : Атіка, 2005. — 560 с.
11. Суханов Е. А. Предприятие и юридическое лицо / Е. А. Суханов // Хозяйство и право . — 2004. — № 7. — С. 2-11.
12. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р., № 1934-XII // ВВР. — 1992. — № 9. — Ст. 108.
13. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 р., № 1076-XIV // ВВР. — 1999. — № 48. — Ст. 408.
14. Перелік видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2000 р., № 1171. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart41/inx41419.htm>.
15. Про захист прав споживачів: В редакції Закону № 3161-IV від 01.12.2005. // ВВР. — 2006. — № 7. — Ст. 84.
16. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11.06.2009 р., № 1506-VI // ВВР. — 2009. — № 45. — Ст. 691.
17. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. — К. : Істина, 2005. — 720 с.
18. Кравчук В. М. Соціально-правова природа юридичної особи : автореф. дис. канд. юрид. наук

- : спец. 12.00.03 “цивільне право; цивільний процес; сімейне право і міжнародне приватне право” / В. М. Кравчук. — Львів, 2000. — 21 с.
19. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В. М. Коссака. — К. : Істина, 2004. — 976 с.
20. Державний класифікатор України. Класифікація організаційно-правових форм господарювання: Затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 23.05.2004 р., № 97. [Електронний ресурс] — Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/alldocact2/FIN442?OpenDocument.
21. *Синайский В. И.* Русское гражданское право / В. И. Синайский. — М. : Статут, 2002. — 258 с. (Серия “Классика российской цивилистики”).
22. *Борисова В. І.* Установа — одна з організаційно-правових форм юридичної особи / В. І. Борисова // Проблеми законності. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Вип. 57. — НЮАУ. — Х., 2002. — С. 27-34.
23. *Борисова В. І.* Юридична особа - універсальна правова форма участі організацій у цивільному обороті / В. І. Борисова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : Зб. наук. пр. — 2003. — № 2. — С. 3-4.
24. Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України : Затверджено наказом Міністра оборони України від 16.07.1997 р., № 300. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22.12.1997 р., за № 615/2419 // ОВУ. — 1997. — Число 52. — Ст. 202.
25. Про використання земель оборони : Закон України від 27.11.2003 р., № 1345-IV // ВВР. — 2004. — № 14. — Ст. 209.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 31 серпня 2009 року)*

Надійшла до редакції 02.09.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

